

Аналіз проблеми розвитку схильності до педагогічної діяльності у шкільної молоді свідчить про важливість комплексного застосування різних шляхів педагогічного впливу для оптимізації процесу професійного самовизначення учнів. Пошук можливостей їх застосування у профорієнтаційній роботі з підлітками і старшокласниками може стати суттєвим чинником підвищення їх інтересу до змістовних характеристик діяльності педагога, розвитку професійно важливих якостей та необхідних для подальшого саморозвитку практичних умінь та навичок.

Література:

1. Асеев В. Г. Мотивация поведения и формирование личности. Москва: Мысль, 1976. 158с.
2. Бадмаев Б. Ц. Методика преподавания психологи. Москва: Владос, 1999. 304 с.
3. Балаев А. А. Активные методы обучения Москва: Профиздат, 1996. 96 с.
4. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 512 с.
5. Маркова А. К. Психология труда учителя. Москва: Знание, 1993. 190 с.
6. Павлютенков Е. М. Кем быть? Киев: Молодь, 1983. 200 с.
7. Семиченко В. А. Психология педагогической деятельности. Київ: Вища школа, 2004. 335 с.

УДК 159.923:373.24

ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКІ СТОСУНКИ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ЕМПАТІЇ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Карпенко А. О.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
anna.wedding@gmail.com*

На сьогоднішній день дуже поширеним є явище недостатнього емоційного контакту батьків з дитиною. Діти є найбільш чутливою частиною соціуму, вони піддаються різноманітним негативним впливам, які формують їх емоційний фон та визначають становлення особистості.

Проблемою емпатії у дітей молодшого шкільного віку займалися такі автори як В. Лабунська, Д. Річардсон, Л. Божович, І. Лазарева, Р. Шпет, А. Запорожець, Дж. Мид, Т. Гаврилова та інші.

Питання впливу дитячо-батьківських відносин на розвиток емоційної сфери є дуже актуальним у наш час. Саме досвід сімейного життя відіграє особливу роль у процесі соціалізації дитини, її адаптації до різних соціальних інститутів.

Мета публікації полягає у розкритті дитячо-батьківські стосунків як фактору розвитку емпатії молодшого школяра.

Першим науковим напрямом, який поставив дитячо-батьківські відносини в центр розвитку особистості дитини, був класичний психоаналіз. В рамках психоаналізу було розроблено основні концепції дитячого розвитку, в яких ключова роль відводиться проблемі стосунків між дітьми та батьками (Е. Еріксон, К. Хорні). Найбільшу популярність здобула теорія прив'язаності, авторами якої є Д. Боулбі та М. Ейнсворт. Центральним поняттям в теорії прив'язаності є «внутрішня робоча модель», яка являє собою нерозривну і взаємообумовлену єдність себе та іншого. Дитина пізнає себе через ставлення до неї матері і сприймає мати як джерело ставлення до себе. Такий складний взаємозв'язок у первісному варіанті, розумівся як ставлення до себе та до близького дорослого, яке дає відчуття захищеності і безпеки.

Теорія прив'язаності розглядає схильність до встановлення тісних емоційних зв'язків з певними людьми як базовий компонент людської природи, присутній у зародковій формі вже на стадії новонародженості і такий, що зберігається протягом усього життя аж до старості. Відомо, що необхідною умовою виживання і росту дитини є тривала турбота інших людей; основні біологічні функції вимагають стабільного зв'язку між дитиною і дорослим, зазвичай матір'ю. Саме виживання виду залежить від наявності у дитини стабільної поведінкової системи, спрямованої на одержання захисту, а у дорослого – здатності захистити безпорадну дитину [1; 6]. Тобто ці відносини взаємні; поведінка прихильності й поведінка матері утворюють єдину поведінкову систему. Саме цей тісний, взаємний, біологічно зумовлений зв'язок Боулбі розглядає як «базовий компонент людської природи» [1].

Цілком природно, що людині необхідне соціальне оточення для повноцінного розвитку. Соціальне оточення передбачає певні взаємовідносини між людьми, які мають свої особливості для кожного індивіда. Основою для стійкої психічної репрезентації міжособистісних відносин є соціальний зв'язок, який має стійкі психічні наслідки. Психічна репрезентація батьківської взаємодії виконує функцію ефективною робочою моделі, що утворює фундамент більш узагальнених репрезентацій відносин з іншими людьми, репрезентацій, які формуються у дитини в міру того, як вона пізнає світ. Подібні робочі моделі включають в себе знання про зв'язок між потенціалом людини і можливостями, наданими середовищем.

Таким чином, у дитини формуються психічні моделі, які відображають поведінку по відношенню до неї її батьків і формують її уявлення не тільки про батьків, але і про інших людей. Досвід прихильності інтеріоризується в уявлення і очікування щодо інших людей і власного «Я» як того, що заслуговує любові, – уявлення, яким призначено впливати на особистість протягом усього життя людини [1].

Одне з головних положень теорії прихильності полягає в тому, що у своєму подальшому житті людина буде відтворювати моделі прихильності, що сформувалися в неї в ранньому дитинстві при взаємодії з батьками. Відмінності в типі прихильності призводять до того, що одні люди впевнені в собі, відкриті досвіду; інші турбуються з приводу можливої зневаги або самотності; а треті не довіряють оточуючим, самодостатні, замкнуті і ворожі.

Відомо, що основним середовищем, яке оточує дитину з народження, є сім'я. Емоційний розвиток дитини залежить від досвіду, який вона набуває вдома, в школі та при взаємодії з оточенням. У дошкільному та частково молодшому шкільному віці дитина має тісний емоційний зв'язок з батьками. Молодший школяр поступово навчається аналізувати емоції та почуття, які пов'язані із сім'єю. Дослідники (М. Лісіна, Е. Насонова, І. Дудик) підкреслюють, що любов, турбота, увага з боку батьків є для дитини необхідним, своєрідним, життєво важливим стимулом, що дає їй відчуття захищеності, забезпечує емоційну рівновагу та підвищує самооцінку [4].

Існує кілька видів впливу, за допомогою яких батьки виховують та забезпечують емоційний розвиток своїх дітей. Це, насамперед, ідентифікація і наслідування, у процесі яких діти засвоюють соціальні норми поведінки, ціннісні орієнтації, беручи приклад з батьків, прагнучи стати такими, як вони. При цьому, наслідування супроводжується певними очевидними діями, тоді як ідентифікація передбачає ототожнення дитини з батьками на основі сильного емоційного зв'язку. Окрім того, батьки впливають на своїх дітей через механізм підкріплення: заохочуючи поведінку, що вважається правильною, і караючи дитину за порушення правил, поступово вкорінюють у її свідомість систему норм [2; 6]. Також важливою умовою механізму впливу на розвиток емоційності дитини є авторитет батьків. Він залежить від частоти та якості контактів батьків з дитиною, інформованості про справи дитини, рівня вирішення питань, що турбують, активності та самовдосконалення.

Емпатія в соціально-психологічному контексті є основною навичкою, яка набувається у процесі соціалізації і передбачає здатність приймати соціальні ролі й установки інших, уявляти себе у соціальній позиції іншого і передбачати його реакції.

Під час переходу від дошкільного віку до шкільного у дітей починають формуватися певні почуття, емоції та емоційні відношення до явищ дійсності, новий емоційний досвід. Розвиток емоційності у молодшого школяра змінюється під впливом оточуючого світу. Молодший школяр, особливо першокласник, бурхливо реагує на важливі для нього ситуації, явища, які мають значення та викликають яскравий емоційний відгук. Пізніше дитина молодшого шкільного віку проявляє нову рису: стриманість емоцій, особливо у присутності однолітків, що визначається страхом осуду з їх боку.

Усвідомлення молодшим школярем своїх почуттів і розуміння чужих почуттів дуже важливо, однак обмежено. Як показали дослідження Н. Лейтеса і П. Якобсона, семирічна дитина часто не вміє правильно сприймати вираження гніву, страху і жаху [5]. Недосконалість у сприйнятті і розумінні почуттів спричиняє суто зовнішнє наслідування дорослих у вираженні почуттів. Так, у більшості випадків доброзичливий або недоброзичливий стиль спілкування з людьми передається і дитині.

Переживання сорому дитина проявляє у більш прихованій формі. У цей час розвивається здатність співпереживати одноліткам і дорослим, виникає розуміння переживань інших людей.

Моральні, естетичні та інтелектуальні почуття, які характеризують високорозвинену дорослу людину виникають і формуються, відповідно до теорії культурно-історичного розвитку психіки Л. Виготського, під впливом виховання, в процесі присвоєння досягнень попередніх поколінь, в процесі розвитку активності особистості. На думку багатьох дослідників, найбільш значимим у вихованні дитини, розвитку її емоційної сфери є формування соціальних емоцій і почуттів, які сприяють процесу соціалізації дитини.

Толерантність, заснована на емпатії, сприяє побудові відкритого діалогу, оскільки співчуття – є, передусім, розуміння, основою якого є любов. «Оскільки цінності та принципи толерантності вимагають впустити і прийняти «Іншого» саме як «Іншого» у всій його «інакшості» та «особливості», то вона являється активною і конструктивною співпрацею, співучастю людей» [3].

Слід зазначити, що позитивна емоційність дитини молодшого шкільного віку є першоосновою для нормального розвитку психіки. Адже переживання позитивних емоцій сприяє прихильному ставленню дитини до оточуючого світу, його прийняття, що виявляється у доброзичливому стилі спілкування, загальній активності дитини у різних видах діяльності, довіри до оточуючих дорослих та дітей, у позитивному сприйнятті самого себе.

У психолого-педагогічній літературі виокремлюють певні критерії емоційного розвитку дитини: ступінь емоційного благополуччя

як базисне утворення, що забезпечує нормальний перебіг загального психічного розвитку; домінуючий емоційний фон, тобто настрої дитини у повсякденному житті; рівень та адекватність сформованих образів експресії людського обличчя.

На думку А. Валлона, існує чотири поняття, які забезпечують психологічний розвиток дитини: «емоції», «моторика», «наслідування» та «соціум». Дитина здатна до психічного життя завдяки розвитку емоційності. Емоційність об'єднує дитину з соціумом, відбувається симбіоз органічного та психічного розвитку.

Наявність емпатії розвиває емоційну сферу особистості, удосконалює мислення, підвищує адаптивні і комунікативні можливості. У міру того, як дитина все глибше пізнає себе, свою індивідуальність, вона стає більш чутливою і здатною сприймати унікальність інших. Отже, розвиток емпатії супроводжує особистісний ріст і стає одним з його провідних ознак. Емпатія допомагає людині емоційно відгукуватися на почуття іншої людини, з'єднатися зі світом людей і не відчувати самотності.

Звідси випливає, що дитина молодшого шкільного віку тільки вчиться керувати своїми почуттями, і якщо одні вже вміють справлятися з емоціями, то інші ще повністю підвласні їм. Цю особливість слід враховувати при вихованні дітей у протязі даного періоду. Ставлення батьків до дитини та емоційний контакт відіграє важливу роль у становленні емоційної сфери дитини. Батькам слід звернути увагу на прояв своїх емоцій, почуттів, на своє ставлення до дітей задля сімейного благополуччя і виховання психологічно здорових особистостей.

Література:

1. Боулби Дж. Привязанность. М.: Гардарики, 2003. 480 с.
2. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К.: Рад. Школа, 1989. 608 с.
3. Кулагина И. Ю. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека: учеб. пособие для студентов высших учеб. заведений. М.: ТЦ «Сфера», при участии «Юрайт-М», 2001. 464 с.
4. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості: Навч. Посібник; 2-е вид. К. : Каравела, 2013. 372 с.
5. Шевчук Т. Виховання емоційної культури молодших школярів. Початкова школа. 1993. № 3. С.5-6.
6. Яценко Т. С., Бондар В. І., Євтушенко І. В., Кононова М. М., Максименко О. Г. Самодепривація психіки та дезадаптація суб'єкта. Монографія. Київ: НПУ імені М. Драгоманова. 2015. 280 с.